

**Моя депортація. Репортажі
кримського журналіста,
написані в СІЗО**

КУПИТИ

Осман Аріфмеметов - активіст, який роками висвітлював сфабриковані судові процеси в окупованому Криму. У 2019 році був незаконно ув'язнений за звинуваченням у терористичній діяльності. Разом з ним на лаві підсудних опинилася низка кримськотатарських активістів.

У своєму щоденнику він змальовує численні камери й сфальшовані матеріали слідства, моральні й фізичні знущання, яким піддає ув'язнених російське «правосуддя». Попри абсурдну жорстокість обставин, у яких опинився Осман, він зберігає віру, здоровий глузд і тонку іронію, а його нотатки сповнені надії та готовності до нової боротьби за долю свого народу.

Осман Аріфмеметов - математик, один з перших громадянських журналістів у Криму, член «Кримської солідарності». За звинуваченням у терористичній діяльності був затриманий росіянами та вже сьомий рік перебуває в ув'язненні.

Осман Аріфмететов

МОЯ ДЕПОРТАЦІЯ
МОЯ ДЕПОРТАЦІЯ
МОЯ ДЕПОРТАЦІЯ
МОЯ ДЕПОРТАЦІЯ
МОЯ ДЕПОРТАЦІЯ
МОЯ ДЕПОРТАЦІЯ
МОЯ ДЕПОРТАЦІЯ
МОЯ ДЕПОРТАЦІЯ
МОЯ ДЕПОРТАЦІЯ

Репортажі кримського журналіста,
написані в СІЗО

Осман Аріфмеметов

МОЯ ДЕПОРТАЦІЯ

*Репортажі кримського журналіста,
написані в СІЗО*

Переклала з російської Марія Горбач

Віхрла

Київ · 2025

УДК 821.161.2'06-92-94:341.43

A81

Аріфмеметов Осман

A81 Моя депортація. Репортажі кримського журналіста, написані в СІЗО / Осман Аріфмеметов; передм. Нарімана Джеліяла. — Київ : Віхола, 2025. — 312 с. — (Серія «Життя»).

ISBN 978-617-8517-93-9

Осман Аріфмеметов — активіст, який роками висвітлював сфабриковані судові процеси в окупованому Криму. У 2019 році був незаконно ув'язнений за звинуваченням у терористичній діяльності. Разом з ним на лаві підсудних опинилася низка кримськотатарських активістів.

У своєму щоденнику він змальовує численні камери й сфальшовані матеріали слідства, моральні й фізичні знущання, яким піддає ув'язнених російське «правосуддя». Попри абсурдну жорстокість обставин, у яких опинився Осман, він зберігає віру, здоровий глузд і тонку іронію, а його нотатки сповнені надії та готовності до нової боротьби за долю свого народу.

УДК 821.161.2'06-92-94:341.43

Книгу видано у співпраці із Центром прав людини ZMINA за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки в рамках Transition Promotion Program. Погляди, викладені у цьому матеріалі, належать авторам і не відображають офіційну позицію МЗС Чеської Республіки.

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

© ГО «Центр інформації про права людини», Осман Аріфмеметов, 2025

© Наріман Джеліял, передмова, 2025

© Оксана Гаджій, обкладинка, 2025

© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2025

ВІДГУКИ ПРО КНИЖКУ

Історія політв'язня Османа Аріфмеметова — промовиста ілюстрація десятків кримінальних справ проти кримських татар. Вона — про життя людини, яка 2014 року несподівано стала заручницею іншої держави у власному ж домі. Вона — про ісламофобську пропаганду й викривлене «антитерористичне законодавство» Росії, що перетворили звичайного кримського мусульманина в «особливо небезпечного злочинця» та фігуранта найбільшої справи «Хізб ут-Тахрір», де на лаві підсудних — 25 кримськотатарських активістів.

А також це історія про математика, який несподівано для себе став громадянським журналістом «Кримської солідарності». Його тексти, написані в СІЗО, — правдиві, щирі та добре пояснюють, що таке в'язниця в Росії.

Осман вірить, що влучно дібрані слова спроможні змінити обставини, навіть якщо здається, ніби цього замало для помітних зрушень. Його розповідь з-за ґрат звучить переконливіше постанов силовиків, прокурорів і суддів, які відродили радянську практику репресій проти кримських татар за віру і громадянську позицію.

Тарас Ібрагімов, журналіст

Вісім років тому Осман Аріфмеметов прийшов до окупаційного Київського райсуду Сімферополя на одне з прохідних засідань, щоб підтримати своїх сусідів по вулиці, братів Узеїра та Теймура Абдуллаєвих. І відтоді його життя кардинально змінилося. Разом з найближчим другом Ремзі Бекіровим він почав працювати журналістом «Кримської солідарності». Виїжджав на безліч обшуків у домівках кримських татар, відстежував їхні арешти та судові засідання і, зрештою, став надважливою частиною команди, яка єдина розповідала світу правдиві новини з півострова. Допоки в березні 2019-го сам не опинився на місці героїв своїх журналістських матеріалів.

Далі — затримання, залякування і побої, спроби силовиків домовитися з ним або зламати психологічно, нелюдські умови СІЗО та ізоляція від сім'ї, жалюгідна імітація окупаційною владою слідства і

суду, коли з доказів у справі — аж ніщо, у підсумку вирок — двозначна цифра у колонії суворого режиму та етап за тисячі кілометрів від дому.

На місці Османа закономірно було би розклеїтися, обізлитися, замкнутися. Але він намацав свою точку опори й чіпко тримається за неї. «У в'язниці все швидко змінюється. Це добре, адже все може змінитися на краще. Але стабільності немає, тому звикати до хорошого не варто», — пише Осман в одному зі своїх щоденників. Ці короткі історії з повсякденного життя політв'язня і є його відрадою. Осман і досі вірить, що влучно дібрані слова мають силу змінити людську думку, а відтак — вплинути на обставини і хід подій.

Альона Савчук, репортерка

У книжці Османа Аріфмететова, написаній у неволі, повно свободи. Вона не тільки про нього, вона взагалі, здається, про всіх політичних в'язнів, які стикнулися із системою. Але не здалися й не зламалися. Ви тримаєте в руках книжку не «терориста», яким називає його ціла величезна держава Російська Федерація, ви тримаєте в руках книжку людини, яка залишила все, щоб дати суспільству таку цінну на той час інформацію про реальність. Я була б щаслива, якби суспільство краще знало ім'я Османа Аріфмететова. Якби прочитало те, над чим він працював на волі та продовжує працювати в колонії.

Мені хотілося б дочекатися дня, коли я зможу словами й особисто, а не літерами через промову сказати йому про свою вдячність, захоплення й підтримку. Мені хотілося б дочекатися того дня, коли він напише другу частину своєї книжки, сидячи не в камері десь у російській колонії, а у своєму робочому домашньому кріслі. Мені хотілося би побачити їх усіх, моїх колег, які робили неймовірні речі, живими і вільними. Тому що все, рано чи пізно, має стати на своїй місці. А місце Османа — на його півострові у 27 тисяч кілометрів квадратних, поруч з родиною і двома дітьми і в оточенні своїх учнів.

Олександра Єфименко, журналістка

З Османом Аріфмететовим ми познайомилися на першому курсі університету. Осман був моїм другом і наставником, завжди й в усьому

мені допомагав. Ми стали не просто друзями, а братами. Пізніше ми обзавелися дружинами, дітьми. Вони, як і ми, потоваришували. Ми з Османом та Русланом (наш спільний друг) були завжди разом. Разом їздили до мечеті, разом зводили будинки, разом працювали, відзначали сумні та радісні дні.

Після 2014 року ми не втратили своєї єдності. Усвідомлюючи, що на нас чекають серйозні випробування, не зневірилися, а почали спільно шукати шляхи виходу із ситуації. Поряд із Сервером Мустафаєвим, Наріманом Мемедеміновим та багатьма іншими ми з Османом стояли біля витоків створення «Кримської солідарності», робили все, щоб цей проєкт виявився успішним.

А потім були обшуки, суди, адміністративні, передачі та багато іншого. Водночас ми були й під час затримання в місті Аксаї. Обоє били кийками. Тепер ми сидимо разом. І вийдемо ми також разом. Інша Аллаг.

Ремзі Бекіров, громадянський журналіст, близький друг Османа Аріфметова

ПЕРЕДМОВА

Осман завершує своє оповідання про випробування, які випали на його долю через окупацію рідного Криму, через принципову підтримку ним репресованих співвітчизників, бажання донести світові правду, розповіддю про збори на етап з СІЗО до в'язниці.

Кожне слово, кожна думка, кожна емоція знайомі. Пережиті на власному досвіді та не один раз почуті від інших.

Навіть радість від кави, яку він має змогу взяти із собою в дорогу, одразу відгукнулася всередині мене знайомими коливаннями спогадів. Кави справжньої, не розчинної, смакування якої справді на мить крізь тисячі кілометрів повертало тебе ближче до рідного краю, до рідних людей. На мить ніби привид торкнувся тебе, ніби примара оазису з'явилася посеред пустелі й зникла.

«Куди повезуть нас?» — питання, яке задавав собі Осман, і я, і кожен політв'язень перед складною та невідомою дорогою.

Цікаво, чи Осман ще не знав, коли я вже отримав звістку, що він прямує саме до в'язниці Мінусинська, де я перебував майже вісім місяців. Чомусь я не спитав його. Ми чекали на Османа: я, Сейран Муртаза, Білял Аділов, Бекір Муртазаєв. Тільки поїхав кудись далі Різа Омеров, потім поїду я й інші. Нові кримські політв'язні займуть наші місця в камерах мінусинської в'язниці.

Але перед звільненням я встиг побачити Османа двічі. Обійняти його, сказати слова підтримки, налаштувати на перебування в новому місці.

Ми познайомилися до арешту. Навіть не пригадаю, коли саме вперше, але постійно бачилися біля судів, на заходах на підтримку політв'язнів та їх рідних. Він, виконуючи журналістську роботу, часто брав у мене коментарі.

Завжди ввічливий і уважний, крихкий зовні, але сильний усередині, Осман викликав симпатію. Він не зрадив — ані себе, ані товаришів. Бився на кожному судовому засіданні проти грубої, байдужої, жорстокої репресивної машини, що десятиліттями знищує людські долі.

Було боляче бачити його схудле обличчя. Чогось не вистачало від колишнього Османа. Якоїсь енергії, бурхливого життя, що наповнює людину на волі. Але ми всі були такими там.

Усе ж, знаючи Османа, мене не полишає впевненість, що він витримає й повернеться. Свобода знову наповнить його життєвою силою, і він радітиме кожній миті поряд з рідними та друзями.

Повірте, я знаю, про що пишу.

Наріман Джелял, перший заступник голови Меджлісу кримськотатарського народу

ВСТУП

«Планета ФСІН¹»

Осінь 2020

Жив я, як і всі люди, на нашій прекрасній планеті Земля.

Одного звичайного дня по мене прийшли істоти, у яких замість облич — лише очі. Кажуть, що в них іще немає серця. Витягли мене з рідної планети й на своїх квадратних космолітах перенесли на іншу — ФСІН, розташовану біля сумнозвісної чорної діри.

Тут є день і ніч. Але через викривлення просторово-часового континууму іноді «земний» місяць минає, як один день, а іноді «земний» день — як тиждень. Не знаю, із чим це пов'язано. Може, з хаотичними змінами самого простору. Він пов'язаний із часом, але я не розумію як. Тут немає пір року. Сонце є — виглядає, як якийсь диск на небі, і світить, як прожектор, — але не гріє. Може, тому й метаболізм у жителів цієї планети зовсім інший.

Жителі Землі знають про них, але намагаються не думати. Однак це теж люди — з тими самими інстинктами й потребами.

Простір тут замкнений. Іноді він розширюється, а іноді ще більше стискається. А буває, так затягується, що не віриться в існування інших людей на цій планеті. І тоді навіть простора Земля виринає лише в далеких спогадах. Відчувається, ніби простір, у якому я застряг, і є цілим світом. Ніби космічний корабель загубився у вирі Всесвіту. І здається, що ти й кілька людей поруч і є цілим світом.

А жителі цієї планети собі ніби не належать, їхнє — лише дихання. «Господарі» тут — особлива порода собак. Спеціально виведені сторожові. Синьо-білої масті. З людьми майже не спілкуються. Знають обмежену кількість фраз: «Не дозволено», «Стій», «Проходимо», «Обличчям до стіни». Коли щось пояснюєш — нічого не розуміють. Поводяться пихато. Пересуваються на задніх лапах.

Чи вдасться вирватися коли-небудь із їхніх лап і повернутися на свою планету?

¹ ФСИН (рос. «Федеральная служба исполнения наказаний») — Федеральна служба виконання покарань Росії, федеральний орган виконавчої влади. — Тут і далі примітки автора, якщо не вказано іншого.

ЧАСТИНА 1

«Ось, бачиш апарат? Зараз дроти принесемо й підключимо до тебе» / Моя депортація

Події березня 2019 р.

Текст став фіналістом у конкурсі «Кримський інжир / Qırım inciri» 2019 року в номінації «Проза про Крим українською мовою» та здобув відзнаку «Слова свободи». Оpubлікований в антології «Кримський інжир. Демірджі / Qırım inciri. Demirci» (Львів : Видавництво Старого Лева, 2020).

Текст уперше опубліковано у виданні «ґрати» 18.01.2020

«Не рухатися!» — я підняв голову й побачив людей, що вишикувалися клином. Вони були в чорних масках. Перша думка була — це якась вистава. Утім ця думка миттєво зникла. Пістолет у витягнутій руці та спрямовані на нас вирячені очі першого, який стояв у кліні, унесли ясність, що крик був адресований мені. Наступна думка — це якийсь пранк. Відеокамери в «Макдоналдс», вишикувані в шеренгу біля входу бойовики — і ми, що сидимо за столиком у кінці зали.

Бойовики швидко підійшли. Нас оточили й наставили на нас зброю, хтось у цивільному зажадав наших документів. Я витягнув паспорт Російської Федерації. Людина в цивільному, прочитавши прізвище, сказала: «Це наші. Все, ведемо їх». Надягли кайданки. Поки надягали, я зауважив, що приголомшена адміністраторка «Макдоналдса» щось пояснює людині в цивільному. Той не став із нею розмовляти й відмахнувся рукою, приховавши обличчя. Нас відвели в мікроавтобус. Розмістили між рядами крісел у позі колінами вниз і чолом у підлогу. Поки десь і кудись їхали — били кийками, ходили по наших спинах, копирсалися в кишнях, у моїй барсетці. З барсетки дістали дорожній килимок для молитви. Розкрили його і, показуючи один одному, розпитували: «Дивись, прапор якийсь. Що це?! Прапор?!» — вони різко звернулися до мене. Я відповів, що це дорожній килимок. Опісля вони зняли з моєї руки годинник. Усе це супроводжувалося матами й образливими висловленнями. Приїхали в якесь місце, де був

асфальтований майданчик, а по його краю — ряд дерев. Я подумав: «Ну все. Зроблять із нас “потеряшку”»². Весь цей час я був у кайданках, із заведеними за спину руками. Нас виштовхнули з мікроавтобуса, а потім тягнули по землі. Далі, тримаючи за кайданки, били по ногах важкими черевиками. Поклали обличчям в асфальт, ударили кийком по спині, край кийка влучив у потилицю. Силоміць підняли й повели до мікроавтобуса. Через деякий час під'їхала інша група силовиків, вони зняли кайданки, поставили обличчям до мікроавтобуса. У цей момент мені стало зле і якась невидима сила потягнула мене донизу. Отямився від різкого запаху в носі — нашатир. Командир другої групи силовиків, звертаючись до старшого першої: «Що ви робите? Він зараз знепритомніє». Старший першої групи: «Йому десять років світить, ось і непритомніє».

Нас везли різним транспортом іще кілька разів. Дорогою до Сімферополя нам не дозволяли молитися. «Робіть на місці», — відповіли на моє запитання про молитву. Я зрозумів, що зробити гусль³ також не дозволять. Один раз зупинились на заправці. Конвоїри по черзі виходили в туалет. Одного з конвоїрів обов'язково залишали з нами. При виході зі спринтера співробітники спецслужб знімали маски. У крамниці заправки придбали собі попити й перекусити. Один конвоїр звернувся до старшого в цивільному щодо нашого походу по нужді. Той відповів: «Вони ж у кайданках». Так через кілька годин доїхали до Сімферополя. До нас приєднався супровід: автомобіль з увімкненими проблісковими маячками та різким звуковим сигналом, який у народі називають «крякавка», розчищав нам дорогу. Мені згадалося, як у 2017 мене і ще дев'ятох хлопців раніше забрали на п'ять діб⁴. Поки згадував це, під'їхали до будівлі ФСБ на бульварі Франка. Там завели в так званий «стакан»⁵. Я сів на поламаний стільчик. Поруч зі стільчиком — рухома підвішена полиця, що правила за стіл. На полиці лежала Конституція РФ. Одразу відкрив статтю 51. Уважно прочитав, завчив деякі фрази: «Ви маєте право не свідчити проти себе та своїх близьких». Стаття 48: «Кожен має право скористатись адвокатом». Я декілька разів повторив завчене й почав розглядати написи на стінах «стакана». З прочитаного було ясно, що я — не перший мусульманин, який пройшов через це приміщення. Одна з фраз запам'яталася найбільше: «О мусульманине, Аллаг дивиться на

тебе. Дивись, не зганьбися. Досить нам Аллага як попечителя». Кілька разів перечитав ці слова й подумав: «Як вчасно. Я тут не тому, що винен, а тому, що мусульманин. Бо відповів на поклик Всевишнього про допомогу пригнобленим. Що я робив? Висвітлював свавілля силовиків, фіксував порушення в судах, робив передачі в СІЗО. Значить, немає за мною провини. Ці випробування випали мені за рішенням Всевишнього. Та слід пройти їх гідно. Усе в цьому тлінному світі має кінець. Цьому випробуванню також прийде кінець. Цікаво, хто написав ці слова?». В інших подібних кімнатках були мої друзі: активіст Владлен (Велі) Абдулкадіров⁶ і журналіст Ремзі Бекіров⁷. Я чув, як їх заводили. Через деякий час зайшов оперативний слідчий у цивільному одязі в супроводі людини в камуфляжі та в масці.

Рушили коридором до кінця. Без того вузький прохід був весь заставлений меблями та будівельними матеріалами. Співробітники метушилися, ходили туди-сюди, постійно пропускаючи одне одного. Ми дісталися кабінету: ліворуч стояв стіл, за яким сиділа жінка з коротким фарбованим волоссям. Попереду — ще один стіл, на якому, як я пізніше зрозумів, розмістили апарат для дактилоскопії⁸. Праворуч — стіна з нескінченних шаф. Оперативники ставили питання, конвоїр у зеленій масці спостерігав за процесом і не втручався. Я миттю відрізав: «Стаття 51, і за статтею 48 без адвоката розмовляти не буду».

— А чого це ти? На відео «Кримської солідарності»⁹ ти балакучий був, а тут чому мовчиш? Що це ви там собі понавигадували? «Кримську солідарність» якусь, якихось політв'язнів. Чого мовчиш? — оперативник аж нетямився.

— Стаття 51, — повторюю.

— Як вона звучить?

Я процитував, що встиг запам'ятати. Оперативний співробітник відкриває Кримінально-процесуальний кодекс і зачитує іншу статтю, яка забороняє мені мовчати.

— Конституція має пріоритет стосовно інших законів, — пояснюю я.

— На, читай уважно і вголос.

Беру читаю.

— Я не юрист і не розумію, що тут написано.

— Ти можеш не свідчити проти себе та близьких родичів. Бекіров тобі близький родич?! — дратується і вдається до хитрощів.

Я вирішив не говорити далі й замовк.

— Чого мовчиш? Ми можемо з тобою поговорити?

— Це спілкування чи допит? З ким я розмовляю?

— Оперативник.

Жінка з коротким волоссям у кутку щось пробурмотіла. Оперативник подав їй знак, і вона замовкла. Розуміючи, що більше з мене нічого не витягнути, співробітник, рясно лаючись російськими матюками, наказав відвести мене назад у «стакан». Перед входом мене посадили на стільчик, над яким висів якийсь апарат. Опер, натискаючи на кнопки, періодично залякував мене тортурами електрострумом: «Ось, бачиш апарат? Зараз дроти принесемо й підключимо до тебе». Весь час нас охороняли й супроводжували люди в масках і камуфляжі. Вони обговорювали між собою, як краще отримати пільги на роботі, а потім виливали свою ненависть на нас, супроводжуючи це все сміхом і лихослів'ям. Коли я дістався до «стакана», то майже одразу, непомітно для самого себе, заснув. Мене розбудив той самий опер. У сусідньому приміщенні інший співробітник спілкувався з Ремзі.

— Ти співробітник правоохоронних органів. Ти захищаєш Конституцію РФ. Так?— я вирішив поставити питання, яке мене хвилювало.

— Так.

— Значить, ти повинен любити Конституцію. Ти любиш її?

— Люблю.

— Значить, повинен любити й цю статтю. І радіти, коли громадянин усе робить згідно з Конституцією, — кажу, відкриваючи статтю 51.

— Правильно.

— Ти любиш статтю 51?

— Чесно? Вона мене дратує.

Я посміхнувся й подумав: «Як можна любити все і зневажати частину цілого?».

— Тобі скільки років? — цікавиться оперативний співробітник.

— Тридцять три.

— А мені тридцять. І я у свої роки для цієї країни зробив у 500 разів більше, ніж ти. Що ти зробив?!

«Я вчив дітей, а ти садив невинних, і ще й, напевно, переметнувся з СБУ», — подумалось мені. Втім я швидко збагнув, що дискутувати на

високоінтелектуальні теми з ним марно. Тут із суміжного приміщення прийшов другий опер: «Ти чого кричиш? Чого кричиш?». Почалася гра в «доброго та злого поліцейського». Я мовчав, невдовзі опери пішли. Хтось із конвоїрів зняв у мене відбитки пальців і повернув назад у «стакан».

— Хто твій адвокат?

— Ліля Гемеджі. За згодою. Я говорив із нею про це ще до арешту. На той випадок, якщо мене заарештують.

Він здивувався й перепитав.

— Так, є угода.

— Вона вже не може, оскільки веде справу іншого. Ми тобі дамо за призначенням.

Мене відвели до кабінету слідчого Купецькова. Туди ж підійшла адвокатка за призначенням Волкова.

— Довіряєш адвокату? — запитав слідчий.

— Я не знайомий з людиною. Як можу довіряти?

Купецьков посміхнувся.

— Ви не ображайтесь, я не хочу вас образити, — сказав я, звертаючись до адвокатки.

Передусім Волкова поцікавилася моєю національністю. Потім запропонувала перекладача. За це я їй вдячний. Мабуть, вона розуміла деякі тонкощі стосовно нашого народу. Адвокату повідомив, що йтиму за 51-ю статтею і не маю наміру нічого підписувати. Волкова попросила конфіденційної розмови зі мною. Купецьков погодився. Усі вийшли з кабінету, крім конвоїра. Поговоривши з адвокаткою, вирішив підписувати документи лише після ретельного прочитання. У разі відмови підписувати копій постанов мені не вручали б, а там є важливі фрагменти: дані слідчих, дати. Також я мав бажання вказати й письмово зафіксувати, що під час затримання мене побили й викрали мої особисті речі. Слідчий повернувся разом із секретарем, потім до кабінету зайшла перекладачка Алімова. Постійна посмішка Купецькова ніби говорила: «Що тут за циркова вистава?». Я підкреслив, що хочу скористатися своїм правом допомоги перекладача. Слідчий, мабуть, розцінив це як формальність, і посмішка не сходила з його обличчя. Але справжній цирк чекав на мене в залі судових засідань. Волкова пояснювала, давала поради, слідчий посміхався, я

читав і підписував. Коли мені видали постанову обвинуваченого, адвокатка здивувалася швидкості, але все йшло за накатаною схемою. Заздалегідь підготовлені постанови. Купецьков розпливався від внутрішнього екстазу й не соромився всіляко демонструвати це: «Все просто ідеально». Я вказав, що мене били, вкрали особисті речі, перерахував їх, підписав, отримав копії. Привели двох понятих під два метри зросту.

— А ви не з юридичного? — запитала Волкова, маючи на увазі юридичний факультет.

— Можливо, — сказав як ножем відтяв один із понятих. Слідчий почав особистий огляд: вивернув мої кишені — викрадачі залишили тільки дисконтні картки. Купецьков розглядав їх радше задля формальності. Окрім дисконтних карток, після трьох бригад бойовиків нічого не залишилось. Поняті підписалися й пішли. До кабінету повернулись адвокатка й перекладачка. Справа йшла до дзвінка близькому родичу, а я не пам'ятаю жодного з номерів. «Я можу тобі дати телефон і тільки», — відрізав слідчий. Після нетривалого мовчання перекладачка Алімова взяла ініціативу у свої руки й запитала: «Ви ж із Долинного?». Я сказав, що там живуть мої батьки. Мабуть, вона звернула увагу на місце моєї прописки, коли заповнювала документи. Алімова почала перераховувати імена її знайомих у кримському селищі Долинне. Я знаю багатьох кримських татар у Долинному, але жодне прізвище не було мені знайомим. Долинних у Криму кілька, тому я уточнив, що мав на увазі Бахчисарайський район. Алімова: «А, значить, це інше село». Не втрачаючи надії, адже «всі татари родичі», я поцікавився: «А з Родникового нікого не знаєте? Те, що біля Сімферополя». Пояснив, що недалеко від Родникового мешкає мій тесть. Перекладачка запитала прізвище тестя, з'ясувалося — знайомі. Через нього вийшли на мою дружину.

Я: Selâm Aleyküm («*Мир Вам*»). Це Осман. Я у ФСБ. Не знаю, куди повезуть. Може, у СІЗО, може, у суд. Передай моїм батькам.

Дружина: Va Aleyküm AsSalâm! («*І тобі Мир!*») Добре.

Я: Як твоє здоров'я? Як діти?

Дружина: Вже краще.

Я: Радий чути тебе.

Дружина: Я теж.

З удячністю повертаю телефон перекладачці. Слідчий майже одразу зайшов у кабінет зі словами: «Все, зараз на суд». Руки завели за спину, і конвоїр застібнув кайданки до кінця. Мене посадили в уже знайомий спринтер, там я побачив Велі та Ремзі. Звернув увагу, що в них кайданки вільно й руки попереду. Так, їхати у браслетах із заведеними за спину руками — справжнє випробування: метал впирається в зап'ястя. Від втоми хочеться лягти на спинку крісла, але руки не дозволяють. Я подумав: «Аллаг очищає і випробовує мене ще раз». Ми їхали повз сімферопольський автовокзал, Московське кільце. Якщо витримав дорогу з Ростова до Сімферополя, витримаю і це. Коли з'їжджали з траси, біля Київського районного суду я побачив багато людей. Також там була велика кількість правоохоронних органів, які відмежовували нас від присутньої групи підтримки. Безпрецедентні заходи безпеки — цього разу привели МВС. Автівка з нами заїхала у внутрішній двір. Відчинили двері, вийшли по одному в супроводі конвою. Київський районний суд також повнився правоохоронцями, вони були без масок, явно розгублені, але на їхніх обличчях — зацікавлення. Нас вишикували в ряд обличчям до стіни. Між собою конвоїри в масках говорили про народ, який зібрався біля стін суду:

— Ну що, знову зібралися?

— Так, кричать «Ама я в бар»¹⁰.

По сходах нас завели у знайомі мені коридори. Я часто відвідував судові засідання над іншими політв'язнями. Завели в залу, підвели до «акваріума»¹¹, зняли кайданки. Подумалось: «Ось воно як виглядає із цього боку. А колись я був на тому боці і крізь зачинені двері розглядав фігурантів політично мотивованих справ. Тепер я на їхньому місці». Навколо метушня: усі щось роблять, ходять туди-сюди. Навпроти дверей «акваріума», вздовж стіни, сиділи кілька силовиків. Людина в цивільному підійшла до одного з конвоїрів, який мене вів, і запитала:

— Вас теж задіяли вчора?

— Куди не вистачило людей.

— Ну, все. Їм уже куплено квиток, — упевнено заявив чоловік у цивільному. Посмішка на його обличчі мене анітрохи не здивувала.

— Ну і слава Богу. Як на мене, їх потрібно один раз покарати, раз і назавжди позбутися. Ніж ось це все робити, — відповів конвоїр у

масці.

Щойно я зайшов до «акваріума», до мене звернулася дівчина:

— Selâm Aleyküm. Men sizniñ tercimanıñız olacam. Eger de bir añlaşmağan şey olsa maña aytıñız. Yahşı mı? (*«Мир Вам. Я буду Вашим перекладачем. Якщо Вам щось буде незрозуміло, скажіть мені. Добре?»*)

— Yahşı. Sağ oluñız! (*«Добре. Дякую!»*)

Адвокатка за призначенням зайшла після вже знайомої мені перекладачки. Алімова поговорила про щось зі своєю колегою, і дівчина вийшла. Вона звернулася до мене кримськотатарською:

— Sabır etiñiz. Allah sizge yardımcı olsun! (*«Терпіння Вам. І хай допоможе Вам Всевишній!»*)

— Sağ oluñız. Men qasevet etmeyim. Bulardan daa ne beklemek mümkün? Tışarıda çoq adam toplandı mı? (*«Дякую. Я тримаюся. Та й що від них можна ще чекати? На вулиці багато людей зібралося?»*)

— E, pek çoq (*«Так, дуже багато»*).

— Olarğa selâm etiñiz. Menim anamnı körseñiz, oña da selâm aytıñız (*«Передайте їм усім мої вітання. І якщо побачите мою матір, їй теж обов'язково передайте»*).

— Yahşı (*«Добре»*).

У залу зайшов суддя Долгополов — безсовісна й безпринципна амеба. Судове засідання пройшло стандартно. Я попросив слова, розповів, що часто бував у Ростові, у цьому можна переконатися, подивившись мою сторінку у фейсбуці. Бойовики захопили мене, побили, привезли у ФСБ, украли особисті речі. Суддя турботливим тоном запитав про дітей, місце роботи, документи на будинок. Але я таку «турботу» бачив неодноразово, тому відповідав без надії. Суддя вийшов і через хвилин двадцять п'ять повернувся. Зачитав шаблонне очікуване рішення про взяття під варту. Перекинувшись кількома словами з адвокаткою Волковою, суддя зник із поля зору. Відкрили «акваріум». Конвоїр наказав повернутися, хотів надіти кайданки на руки за спину. Я кажу: «Чому не спереду?». Відповів: «Не положено». Кайданки застібнули на руках, заведених за спину, і затисли до межі. Синці на зап'ястях минали два місяці. Ніхто не вірить, але у в'язниці рани заживають довго. Мене спустили сходами вниз до виходу в дворик, де вже стояли обличчям до стіни Велі та Ремзі. У них руки

були застібнуті браслетами спереду, і ті досить вільно трималися на зап'ястях. Мене поставили між ними. Конвоїр супроводжував мене, звертаючись до колег: «ТНУ, виявляється, закінчив. Перекладача ще попросив. Руки назад і кайданки до межі. Раз такий розумний». Інший: «А навіщо?». Конвоїр: «Час тягне». Інший: «А сенс?».

Пізніше конвоїри разом дивилися записи стрімів з обшуків у Криму. Я почув фразу: «Дружина Рустема Шейхалієва вийшла, люди зібралися...». Зрозуміло, що відео записували біля будинку Рустема Шейхалієва¹². Крики, верески та сміх із боку конвоїрів від перегляду відео. З їхніх слів зрозумів, що хтось із них навіть залишив коментар. Я подумав: «Невже вони такі шовіністи й націоналісти?». Тим часом нас по одному вивели у двір, посадили у спринтер. Я сів у другий ряд, поруч із Ремзі. Велі посадили в перший ряд. Виїхали на дорогу, повернули праворуч, у бік «Мараканда» (готель у Сімферополі). Пізніше я побачив багатьох присутніх, які махали нам руками. Серед них був і Мухамед, син Ремзі. Конвоїри в'їдливо реготали та бляли, наче вівці: «Бе-е-е, бе-е-е». Щодо їхньої ненависті до кримських татар у мене не лишилося сумнівів. Ремзі намагався мені щось сказати, але його перервали словами: «Рот заткав».

Нас доставили в сімферопольське СІЗО. Просто на вході наказали роздягнутися до трусів, запитали, чи маємо тілесні ушкодження. Я продемонстрував синці від побоїв. Викликали начальника, він подивився й каже: «Нема ж тілесних ушкоджень. Усе ж нормально». У коридорі вишикували всіх у ряд. Начальник пояснив правила й перепитав: «Питання є?». Я запитав: «Як тут з м'ясом? Нам свинину заборонено». «Свинини немає, тут курятина. Щось багато запитань. Перші стільки не ставили». Далі почав розподіляти, кого постригти. На мене вказав, та опісля передумав. У кого волосся було довге — всіх обстригли. Куди вели, не бачив. Хто пішов — повернувся коротко підстриженим. Повели по сходах угору. Завели в камеру мене, Велі, Ремзі. Коридором ходила співробітниця, у неї поцікавилися щодо вечері. Відповіла, що подивиться. Камера була, найімовірніше, зразково-показовою: велика квадратура, чотири ліжка (два двоярусних), стіни зашпакльовані, просторий туалет, ізольований та з дверима, бачок із питною водою, на поличках — чистий посуд. Принесли вечерю: картопля варена, риба і ще щось — усе холодне.

Скуштували кілька ложок і не стали їсти — не змогли без солі, та й хліб жахливий. Трохи поговорили, узяли омовіння¹³ й прочитали молитву.

Із самого ранку нас розбудив стукіт у двері: «Десять хвилин — і на етап». Тоді я не зрозумів, що це означає, подумав: переведуть в іншу камеру. Збирати не було чого, речей із собою не мали, встигли сходити у вбиральню. За дверима вже стояв чоловік невисокого зросту в зеленому камуфляжі та в масці: «Виходимо по одному». Надягнув кайданки. «Голови не піднімаємо». Спустилися сходами. На сходовому просвіті, уздовж коридору, до самого автозака стояли силовіки. В автівці вже було кілька людей. Біля входу праворуч розташована лавка, ліворуч — пара дверей. Мене завели в далеке приміщення: вузьке, напівтемне, де з обох боків на всю довжину стояли лавки. Прохід між лавок був настільки вузький, що годі було й думати про те, щоб сидіти один навпроти одного. Конвоїри зачинили двері, автозак рушив. Хлопці-водії, які добре знають місто, коментували кожен поворот, говорили, якою вулицею їдемо, постійно висували припущення, куди конкретно нас везуть. Серед варіантів був Севастополь, аеропорт і навіть Керч. Дорога зайняла близько години. Мій друг Тофік Абдулгазієв сидів біля дверей. Він був активістом громадського об'єднання «Кримська солідарність», звукооператором, учасником проєкту для дітей політв'язнів «Кримське дитинство». Також займався передачами продуктів у СІЗО політв'язням, відвідував суди в політично мотивованих справах, приходив підтримати співвітчизників на обшуки в їхніх будинках.

Зупинилися. Відчинили двері. Тофік повернувся до нас зі здивованим обличчям і мовив: «Аеропорт». Було чути гучне гудіння двигунів літака, гавкіт собак, звук сирен автомобілів. Нас попередили: якщо піднімемо голову — чекає покарання. Я вийшов з опущеною головою, у ту саму хвилину на мене наділи капюшон, руки попереду застібнули у браслети. Хтось із силовиків віддав наказ: «У кого немає капюшона, шапку натягнути на очі». Зайшов на борт літака в супроводі конвоїра. Посадили в крісло. Поруч посадили Аліма Карімова — активіста «Кримської солідарності», який займався передачами політв'язням (я впізнав його по черевиках і штанях). Сам Алім, напевно, нічого не бачив. Коли всіх розсадили по місцях, нам провели інструктаж:

«Голови не піднімати, у туалет не проситись». Ліворуч в іншому ряду сидів Руслан Сулейманов. Він поставив запитання. «Стули пельку» — пролунало у відповідь. Позаду літній і важко хворий Джеміль-ага¹⁴ Гафаров¹⁵ запитав про ліки — він узагалі не мав сидіти у в'язниці, тому що потребував гемодіалізу нирок. Меджіт-ага Абдурахманов попросився в туалет, йому відповіли: «Терпи». Він активіст «Кримської солідарності», займався передачами політв'язням. Хтось із конвоїрів пригадав про свій страх перед літаками. Я нахилив голову на спинку переднього сидіння й заснув. Кілька разів прокидався через турбулентність, але втома брала своє.

Я прокинувся від відчуття, що виникає, коли літак різко знижується. Приземлення. Нам було наказано виходити, не піднімаючи голови. Хтось із хлопців запитав, де ми, на що конвоїр відповів: «Анталія». Ми зійшли трапом у супроводі, підійшли до автозака, зняли кайданки, по одному завели інших. Почали спілкуватись і висувати припущення, де ми. Повітря трохи холодніше, ніж у Криму, але не дуже — значить, не Москва. Летіли близько години. Була версія Ростов. Спробували поцікавитись у конвоїра — він мовчав. Хлопці трималися стійко: дорогою Тофік жартував. Ми всі підтримували один одного. Я пригадав, що в 1944 році ось так саджали кримських татар у вагони для худоби й везли в невідомому напрямку. Тільки тоді везли людей літнього віку, жінок і дітей. Їм було важче. Зараз же забрали чоловіків, залишивши дітей і дружин без годувальників. Це може стати початком жахливих репресій. Сподіваюся, ми витримаємо це, як наші пращури витримали в минулому. Вірні сини цього народу. За зміною освітлення в автозаку я зрозумів, що ми кудись заїхали. Назвали прізвища: Бекіров, Умеров, Ізетов, Сулейманов. Тофік побачив напис «СІЗО № 4». Що це означає, ніхто не знав. Їх вивели, ми поїхали далі. Через хвилин десять заїхали в якийсь двір і вийшли по одному. Співробітник ФСВП (ФСІН) питав прізвище і статтю. Вимагали роздягнутися до пояса й не піднімати голови, завели в якесь темне приміщення, де по колу, обличчями до стіни, сиділи хлопці. У руках одяг — який так і не дозволили вдягнути. У багатодітного батька Яшара-ага Муєдінова¹⁶ затекли ноги, він попросив устати розім'ятись. Йому відповіли: «Усі заяви — у письмовому вигляді». Невдовзі хтось доторкнувся до мого плеча. Я підвівся, не піднімаючи голови. Людина, мабуть, сміючись,

вимовила: «А цього що, прямо з офісу взяли?». Зек у робі з машинкою для стрижки в руках зняв волосся на голові «під нуль». Машинка погано брала, тому рвала жмутки. Після стрижки людина в цивільному глузливо сказала: «Ех, така зачіска була». Нам дали наказ одягнутися та швидко рухатися далі, не піднімаючи голови, коридорами по сходах униз. Нас зупинили й повернули обличчями до стіни.

У цей момент вивели когось у білій тюбетейці та з акуратною бородою. Його провели повз, а мене завели в передостанню камеру. Двері відчинилися — переді мною моя камера. На проході між умивальником та імпровізованою шторою з простирадла для туалету стояв невисокого зросту хлопець зі щетиною.

— Здоров.

— Привіт, — потисли руки.

Я почув, як зачинилися двері, й залишився на проході спантеличений. Я не знав, що робити далі. Співкамерник сказав:

— Проходь. Ти звідки?

— З Криму. А ти?

— З Дагестану. Мусульманин?

— Так.

— Я теж.

— Selâm Aleyküm.

— Va Aleyküm AsSalâm!

— У якому я місті? Що за в'язниця?

— СІЗО № 1. Ростов.

Етап Ростов — Сімферополь

Вересень 2019

Пів року в спецблоці Ростовського централу — і от, поїздка в Крим. Дуже хвилююся перед першим етапом. Кожного з нас перевозять із СІЗО в табори. Юридично я ще не засуджений і не почуваюся «зеком», але зі мною вже спілкуються як зі злочинцем. Уночі наглядач повідомляє про етап о 7:00. Ніхто не знає, що чекає в дорозі. У яку камеру потраплю, у яких умовах опинюся? До поїздки треба ретельно підготуватися. Усе моє «багатство» помістилось у три сумки й один

великий пакет. Перед дорогою треба добре виспатися. Але нетривалий сон перериває голос вартового о 6:00:

— Готовий до етапу?

— Сказали же, що о 7:00. Дайте хоч 15 хвилин, — прошу я.

Не минуло й 20 хвилин, як двері знову відчинились. Одну сумку через плече, по одній — у кожную руку. Пакет довелося нести службовцю. На другому поверсі на мене чекав Фарход Базаров¹⁷. Якщо порівняти зі мною, він був майже в порожні — тільки дві сумки. Здивувався, але підхопив мій пакет. Нас обох ведуть на так званий «вокзал»¹⁸. Поки йшли, кілька разів зупинялися, щоб руки відпочили. На «вокзалі» простояли майже годину. За цей час усіх арештантів, що були там з нами, уже розвели по камерах або відправили на етап. Зрештою з «вокзалу» нас виводять у камеру № 7, призначену для людей після шмону¹⁹. Ми пів години поспілкувалися там, і потім нас відвели назад у наші камери. Мій однокамерник, дядько Рамазан із Адигеї, здивувався, знову побачивши мене. Я трохи пересклав речі в сумках — зменшив багаж до трьох. А все, що залишилося, попросив Рамазана забрати собі чи роздати іншим арештантам спецблоку. Після обіду по мене знову прийшли. Ми з Фарходом майже три години пробули на «вокзалі». За цей час приходило і йшло багато арештантів, зрештою залишилися ті, які їдуть етапом у табори Краснодарського краю. Мабуть, нас повезуть автозакom до «столипіна»²⁰, а звідти — поїздом у Краснодар. Ще не знаю, що краще: їхати в поїзді чи спецетапом на воронках²¹?

Час очікування не марнували. Познайомились із попутниками, серед яких «второход»²² інгуш. Він згадав, що у 2015 році в Ростовському централі бачився з кримським татаринoм. Я швидко зрозумів, що він каже про Руслана Зейтуллаєва — він став одним із перших кримських татар, якого в січні 2015 року затримали російські силовики. Улітку 2017 року суд засудив його до п'ятнадцяти років суворого режиму. Покарання він відбуває в Салаватській колонії в російському Башкортостані.

— Спокійний, сухорлявий. Учив одного чеченця читати Коран.

Під'їхав воронок. Заходжу останнім. У середині через клітку одного з відсіків бачу обличчя Ремзі Бекірова. Автозак складається із чотирьох «стаканів» і двох кліток. «Стакани» — такі собі одиночки, де можна

тільки сидіти, бо на більше місця нема. Вони закриваються суцільними залізними дверима, тільки із самого верху є невеликі ґратки. У відсіках-клітках чотири місця, дві лавки й заґратовані двері з арматури. Біля входу в автозак, праворуч уздовж стіни, — крісла для конвою. Мене, Фархода й інгуша розмістили в сусідній відсік. З нами в «стаканах» їхав один неосудний і заарештований колишній службовець.

Складну дорогу полегшує спілкування з моїм другом і сусідом Ремзі. Ми разом зі студентських років, але останні пів року нас тримали в різних ізоляторах. Після затримання його посадили в СІЗО-4, що перебуває під кураторством ФСБ. Він не чув про пікет кримських татар на Червоній площі в Москві, хоча й регулярно отримував випуски «Нової газети». Дивно, що про пікет у ній не написали. Правозахисники говорили, що ця гучна подія порушила сакральність Червоної площі.

Наш воронок упритул під'їжджає до «столипінського вагона». Виявилося, що в мене найбільше сумок, тому виводили останнім. Перескочив із воронка прямо у вагон. Ледь утискаючись у вузькому коридорі, проходжу повз зачинені клітки-купе до відчиненої клітки поруч із конвоїром у проході. У купе темно, але усмішки Тофіка Абдулгазієва і Рустема Шейхалієва випромінюють світло. Тисну їм руки, обіймаємося. Понад 5 місяців не бачились. Разом з нами в купе 11 людей.

Ремзі дістає із сумки сухофрукти й пригощає всіх. У Тофіка піднялася температура, піт просто ллється. Я передаю йому олію з кмину — п'є разом із медом. Через якийсь час конвоїри стали виводити нас по одному на обшук. Ті, у кого було мало речей, швидко проходили процедуру й розходились по інших купе. Нарешті назвали моє прізвище.

Три свої сумки я відніс в інше купе, у якому з ліхтарем стояли троє наглядачів. На вимогу роздягнутися я роздягнувся до пояса, пояснюючи, що далі релігія забороняє. Зі мною не сперечалися, дістали металодетектор і провели його по ногах. Попросили переставити дві сумки на ліву лавку, а на правій викласти речі з третьої. Так і зробив. Усе ретельно перевірили, одяг теж просканували металодетектором. Обмежились оглядом двох сумок, третю вже не

чіпали. Це добре, тому що складати речі доволі втомливо. Закінчивши обшук, конвоїри залишили мене в цьому купе, а самі повернулись у купе до Ремзі. Нас, як «особливо небезпечних», розсадили по одному. Інших етапованих закрили всіх разом.

Я поскладав речі та дістав бутерброд із ковбасою та курдюком, який приготував ще вчора. Захотів чаю, тож вийняв ще свою кружку з кришкою. Її подарував Ремзі-ага Меметов, фігурант першої «Бахчисарайської групи», у перший день мого приїзду в Ростовський централ. Попросив кип'яток.

— Пізніше.

У купе наглядачі не заважали спілкуватися, тож розмови не припинялися. Виявилося, Рустем Шейхалієв увесь цей час сидів в одиночній камері. Він теж не знав про пікет на Червоній площі, 100 000 протестувальників у Москві та багато іншого. Тофіку Абдулгасієву стало ще гірше. Він весь тремтів і цокотів зубами. Конвоїри кілька разів підходили до нього, цікавилися станом, але ніякої допомоги не надавали.

Із металевим чайником із радянського минулого в купе зайшов конвоїр — пропонував окріп. Я простягнув кружку через ґрати. У гарячій воді чайний пакетик змінив смак, колір і запах води. Додав пакетик цукру, що залишився із сухпайків. Поїзд їхав, я пив солодкий чай, уминав бутерброд і слухав нескінченні розмови. Хоч мене й підняли о 6:00, але й зараз, опівночі, спати не хотілося. Спілкування проганяло сон.

Близько другої чи третьої ночі приїхали в Краснодар. Пересіли з поїзда у воронок. Ревіння автозака й скрипіння його металевої обшивки не дало заснути до самого СІЗО-1. Нас висадили й повели на обшук речей. У сумках усе перерили. Довелося заново складати. Завели в якесь брудне приміщення, ще й з неприбраним туалетом. Через якийсь час усіх арештантів з речами вивели, хоча недалеко — до кінця коридору. Ми склали в одному місці сумки й вишикувалися перед кабінкою — приміщенням, загородженим із трьох боків склом, а четвертим з'єднаним із дверима, через які заходили службовці. Усередині сидить працівник ФСВП і по одному називає прізвища — арештанти підходять до вікна кабінки, їх фотографують і запитують, чи палять.

— Куриш? — доходить черга прапорника до мене.

— Ні. Навіщо запитуєте?

— Щоб не садити разом із курцями.

— Все одно ж туди закинете.

Мовчить. Головне — виконати все за інструкцією.

Фотографують у фас, потім у профіль. Після зйомки дуже вузьким проходом ведуть у камери. Ми із самого верху якогось приміщення: зліва стіна, праворуч сітка-рабиця до стелі, а під нами дерев'яний поміст, схожий на міст між горами із пригодницьких фільмів. Дошки хитаються, місцями їх так мало, що щілини завбільшки як ступня. Хвилювався, щоб не провалитися, старався оминати дірки, але сумки все одно чіплялися за сітку та рвалися. Зрештою сходимо — перед нами коридор з великою кліткою для засуджених. Але нас ведуть далі. Вишиковують у ряд. Першим називають прізвище Тофіка і заводять у найближчі двері. Потім — моє, проводжають до сусідньої камери.

Заходжу в просторе й високе приміщення. У центрі — дві високі колони. По обидва боки від них біля самих стін — п'ять двоярусних шконок²³. Тобто це 20 ліжко-місць, а арештантів набагато більше. Я відчув себе як у мурашнику. Хтось спав на шконках, а хтось ліг на своїх сумках на підлозі. Ліворуч біля входу в камеру в три ряди встановлені довгі столи. Багато хто спав, поклавши голову на стільницю.

Першим мене зустрів старий худорлявий чоловік — обличчя пересипане зморшками, оголене до пояса тіло забите татуюваннями. Він допоміг мені занести сумки в камеру, поцікавився, звідки і куди я, яка в мене стаття, ввічливо запропонував:

— Облаштовуйся, де знайдеш вільне місце.

Я подякував йому, запитав, чи є тут мусульмани, бо мав читати ранкову молитву.

— Поцікався праворуч, за останньою нарою.

Вільне місце було на торці першої шконки з правого ряду, неподалік першої колони. Там і залишаю сумки. Іду туди, де мають бути мусульмани, вітаюсь і запитую в них про напрямок для молитви. Мене оцінюють поглядами, хвилини дві перемовляються, розмахують руками в різні боки й зрештою, не дійшовши спільної думки, просять почекати. Доведеться їм довіритись, бо сам я не можу зорієнтуватись у

напрямку: місце не знайоме, та й усю дорогу був у замкнутому просторі. Повертаюсь до сумок. Спортивні складаю у формі літери «Т»: довгу вздовж ліжка, а коротку впоперек — хотів поспати на цьому імпровізованому матраці. Дістаю молитовний килимок і рушник та йду до умивальника по омовіння. Раковина без сифона, тому вода стікає прямо на підлогу. Кран під раковиною, десь серед шлангів. Насилу налаштовую слабкий тиск води, щоб бризки води від підлоги не намочили штани. Завершую омовіння, йду знову до тих арештантів, які обіцяли визначити напрямок молитви. Один із них — мого зросту, лисий, атлетичної статури — таки допомагає. У вільному місці розстеляю килимок і здійснюю ранкову молитву. Зі спокійною душею лягаю на сумки, очі самі злипаються.

О 8:00 відчиняються двері. Усі виходять на ранкову перевірку. Вузький коридор, як рікою, наповнюється живими людьми в домашньому одязі, які розтікаються по кривій. Люди ж у формі тим часом заходять у камеру, щось перевіряють уздовж ліжок і столів. Майор просить одного зі службовців перелічити всіх — той просить нас стати по двоє. Нас забагато не тільки для 20 нар, а й для лічби.

— П'ятдесят вісім.

— Хто йде в лазню — наліво. Решта — у камеру.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ